

## ПРАВОВІ ВИМОГИ ДО МАЙБУТНІХ БАТЬКІВ ПРИ СУРОГАТНОМУ МАТЕРИНСТВІ

Стаття присвячена проблемам правового регулювання сурогатного материнства як репродуктивної технології, що дозволяє реалізувати право людини на продовження роду. Акцент зроблено на правовому статусі майбутніх батьків під час використання сурогатного материнства. Указані такі правові вимоги до батьків: фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину; сімейний статус; генетична спорідненість (хоча можливі певні національні винятки); належний стан здоров'я; позитивна соціальна поведінка; вік батьків; наявність добровільної згоди на застосування цієї допоміжної репродуктивної технології.

**Ключові слова:** сурогатне материнство, батьки, генетичні батьки, репродуктивні технології.

Стаття посвящена проблемам правового регулирования сурrogатного материнства как репродуктивной технологии, позволяющей реализовать право человека на продолжение рода. Акцент сделан на правовом статусе будущих родителей при использовании сурrogатного материнства. Указаны следующие правовые требования к родителям: физическая невозможность женщины самостоятельно зачать, выносить и родить ребенка; семейный статус; генетическое родство (хотя возможны некоторые национальные исключения); надлежащее состояние здоровья; положительное социальное поведение; возраст родителей; наличие добровольного согласия на применение этой вспомогательной репродуктивной технологии.

**Ключевые слова:** сурrogатное материнство, родители, генетические родители, репродуктивные технологии.

The article is devoted to the problems of legal regulation of surrogate motherhood as a reproductive technology, which allows realizing the human right to continue the genus. The emphasis is on the legal status of future parents when using surrogate motherhood. The following legal requirements to parents are indicated: the physical impossibility of a woman to conceive, make and give birth to a child; family status; genetic affinity (although certain national exceptions are possible); proper health status; positive social behavior; age of parents; the availability of voluntary consent for the use of this auxiliary reproductive technology.

**Key words:** surrogate motherhood, parents, genetic parents, reproductive technologies.

**Вступ.** Розвиток права зумовлений новими викликами, що постають перед суспільством. Права людини з кожним роком трансформуються та мають тенденцію до розширення. Це зумовлено доктриною гуманізації суспільних відносин, глобалізаційними процесами та розвитком нових технічних можливостей у різних сферах наукових знань. Медицина – це, напевно, одна з особливих галузей, яка створює виклики для правової реальності у світлі свого стрімкого розвитку. Правове регулювання доволі часто не може в унісон реагувати на ті зміни, що відбуваються в біомедицині та біотехнологіях.

Сурогатне материнство (далі – СМ) є технологією, що використовується порівняно давно, однак на міжнародному рівні ця процедура не має чіткого регулювання. Відсутність міжнародних правових стандартів призводить до різниці у внутрішньому національному праві держав та до певної правової невизначеності держави й суспільства.

Як указує Р. Майданик, «одним з актуальних напрямів вітчизняної охорони здоров'я й надання медичної допомоги є застосування допоміжних репродуктивних технологій, основний стимул розвитку й поширення яких зумовлений прагненням мати дітей у людей, які з тих чи інших причин позбавлені такої можливості через вади власного репродуктивного здоров'я» [1, с. 5]. Сурогатне материнство є новітньою сучасною медичною процедурою, яка містить в собі низку правових невизначеностей. Тому необхідно дослідити статус учасників відносин у сфері сурогатного материнства.

Нині значно зріс інтерес науковців до процесу, ознак, вимірів і проблем репродукції в цілому й до права на сурогатне материнство зокрема. Більшість проблем розглядаються в цивільно-правовому аспекті через аналіз договірних відносин сурогатного материнства (В. Біленко, Ю. Коренга, Р. Стефанчук, В. Москалюк та інші). Деякі теоретичні аспекти розглядали такі вітчизняні науковці, як Л. Васечко, І. Жаровська, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Скакун та ін. Однак розгляд проблеми сурогатного материнства потребує ґрунтовнішого аналізу та комплексного підходу саме до визначення правових вимог до майбутніх батьків.

**Постановка завдання.** Метою статті є формулювання (на основі аналізу закордонних і вітчизняних нормативних актів і наукових досліджень) розширеного доктринального розуміння правових вимог до майбутніх батьків під час використання процедури сурогатного материнства.

**Результати дослідження.** Сурогатне материнство в Україні всіма дослідниками зводиться до цивільно-правових відносин договірної характеру. Однак проблема є набагато ширшою. Аналізувати цю технологію потрібно з позиції гуманізму через розуміння прав і свобод громадян на продовження роду з урахуванням найвищих інтересів майбутньої дитини.

Загалом із позиції договірних відносин можна зробити висновок, що батьками дитини, народженої за допомогою методів екстракорпорального запліднення, можуть бути будь-які особи, які уклали договір про народження із сурогатною матір'ю. Однак у цих правовідносинах ідеться про народження дитини, подальше життя якої залежить від уповноважених батьків. У зв'язку із цим слід установити вимоги, що необхідно пред'являти до осіб, які укладають договір із сурогатною матір'ю. На нашу думку, вони мають бути такими.

*Першою вимогою* є фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину. У зв'язку із цим зазначається, що сутність сурогатного материнства полягає в тому, що запліднена яйцеклітина пересаджується до організму генетично сторонньої жінки, яка виношує й народжує дитину не для себе, а для бездітного подружжя [2, с. 383–384].

Сурогатне материнство повинне мати тільки одну мету – подолання безпліддя як фізичної перепони для продовження роду. Така репродуктивна технологія не може використовуватися з іншою метою, наприклад, для задоволення примхи заможних осіб. Це створило б реальну загрозу для всієї соціальної системи людства, культури соціуму та загалом світобудови, оскільки продовження роду, народження дітей є природним процесом, що закладений в основі історичного існування людей.

Розвиток медичних технологій покликаний не змінювати цю ситуацію, а навпаки, сприяти людині в боротьбі з хворобами. Отже, використання репродуктивної технології сурогатного материнства – це винятковий процес, а не свавільне бажання окремих особистостей.

*Другою є вимога*, пов'язана із сімейним статусом особи. Законодавство нашої держави вказує на вимогу перебування подружжя в зареєстрованому шлюбі. Таким чином, одностатеві пари й особи, які перебувають у громадянському шлюбі, одинокі особи не можуть бути учасниками правовідносин, пов'язаних із сурогатним материнством. Пояснюється це тим, що перебування осіб у зареєстрованому шлюбі регулюється законодавством, що визначає права й обов'язки подружжя, гарантує більший ступінь захисту прав майбутньої дитини. Крім того, неповна сім'я може призвести до порушень у психічному й особистісному розвитку дитини у зв'язку з відсутністю повноцінного зразка для внутрішньосімейної соціалізації. Несправедливо стосовно народженої дитини заздалегідь позбавляти її права рости й виховуватися в повній сім'ї, в якій є й батько, і мати, тоді як самотні чоловік і жінка мають можливість вступити в законний шлюб і мати в ньому дітей.

Такий підхід характерний для держав перехідного типу, що перебувають на початковому етапі закріплення гендерних прав і дискусії щодо прав людини т. зв. «четвертого покоління». У державах, які визначилися з аспектом політики недискримінації щодо статевої та сексуальної належності, підхід до сімейного стану вповноважених батьків інший. У США (спершу в штаті

Каліфорнія) на прецедентному рівні дозволені одностатеві шлюби, а також, що не менш важливо, таким особам дозволено використовувати методи штучного запліднення (зокрема й сурогатне материнство) для народження дітей [3].

Каїрська міжнародна конференція ООН із народонаселення й розвитку затвердила Програму дій із регулювання народонаселення. Принцип 9 Програми закріпив рівноправність і рівноцінність різних типів статевих об'єднань, включаючи одностатеві союзи. Вважаємо, що факт реєстрації шлюбу не може бути правомірним обмеженням права на використання репродуктивних прав у разі безпліддя. Обмеження права самотньої особи, яка не перебуває у фактичних шлюбних відносинах, щодо можливості продовження роду шляхом використання сурогатного материнства також визначаємо неправомірним.

Третьою вимогою може бути наявність генетичної спорідненості батьків із дитиною. Сурогатне материнство загалом в аспекті медичної процедури може мати дві форми – повну й часткову. При повній (гестаційній) формі має місце генетична спорідненість дитини з батьками, тобто сурогатна мати є генетично сторонньою для майбутньої дитини й виступає виключно «інкубатором» для виношування плоду. При частковій формі сурогатного материнства жінка, котра виношує, має генетичну спорідненість із дитиною. Тут використовується яйцеклітина сурогатної матері, а не тієї жінки, яка в майбутньому має намір виховувати дитину, тобто має місце генетична спорідненість сурогатної матері та плоду.

П. 6.1 Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні називає серед умов, необхідних для використання такої технології, те, що подружжя (або один із майбутніх батьків), в інтересах якого здійснюється СМ, повинне (повинен) мати генетичний зв'язок із дитиною, а сурогатна мати не повинна мати безпосередній генетичний зв'язок із дитиною. Такий підхід характерний не для всіх національних норм. У Квінсленді взагалі не обов'язково, щоб батьки-«замовники» мали хоч якусь генетичну спорідненість із дитиною, народженою сурогатною матір'ю [4, с. 106].

Четверта вимога – стан здоров'я батьків. Повинна бути розумна гарантія того, що хоча б один із батьків у подальшому зможе виховувати дитину. Указані вимоги не містяться в національному законодавстві, однак вважаємо, що нормативно необхідно зазначити таку вимогу. На нашу думку, особи, які хворі на смертельні захворювання та мають обмежений прогноз життя, категорично не можуть бути вповноваженими батьками в правовідносинах сурогатного материнства. Вимога стосується психічного й фізичного здоров'я майбутніх батьків. Тому необхідно на нормативно-правовому рівні визначити перелік захворювань, за наявності яких уповноважені батьки не зможуть здійснювати батьківські права.

П'ята вимога – соціальна поведінка батьків. Недієздатні особи та такі, що мають обмежену дієздатність, не можуть претендувати на батьківство за цією процедурою. Також до переліку антисоціальної поведінки слід віднести судимість за умисний злочин проти життя й здоров'я людини. Слід указати, що попередня поведінка осіб, яка доводить неналежне виконання ними батьківських функцій, також є перепорою для майбутнього батьківства при сурогатному материнстві (наприклад, факт позбавлення особи батьківських прав чи скасування судом усиновлення, що відбулося з вини усиновителя).

Шоста вимога – вік батьків. Розпочнемо з нижньої вікової межі. Безумовно, що й у цьому питанні має бути чітка визначеність. Повноліття є тією межею, коли виникає право на використання технології сурогатного материнства. Настання повноліття залежить від національного законодавства, загалом у більшості країн цей вік відповідає 18 рокам.

Цивільному праву відомий такий інститут, як емансипація неповнолітнього, тобто надання особі цивільної дієздатності до настання встановленого віку у визначених законодавством випадках. Серед них факт запису особи батьком/матір'ю дитини. Слід чітко встановити, чи такий запис може бути здійснений до досягнення класичного повноліття батьками, які використовували технологію сурогатного материнства.

Вагомою є встановлення й верхньої вікової межі. Про її рівень можна дискутувати, однак зрозуміло, що цей показник має впливати із середньостатистичного віку смертності у визначеній країні та враховувати інтереси дитини, що народжена з використанням аналізованої технології. Доречним буде визначення максимального віку за аналогією з віком, що встановлюється для усиновителів у законодавстві держави.

Сьома вимога – наявність добровільної згоди на застосування такої допоміжної репродуктивної технології, як сурогатне материнство. У цьому разі батьки не є пацієнтами в класичному розумінні, однак даючи згоду на весь процес сурогатного материнства, вони дають згоду й на всі

дії, пов'язані з їхнім генетичним матеріалом. Добровільність згоди передбачає відсутність примусу й особисто висловлену позицію щодо медичної послуги, яка буде здійснюватися.

Пропозиція щодо необхідності законодавчого встановлення переліку вимог може бути піддана науковій критиці, оскільки серед переваг технології – правова простота використання всього цього механізму. Однак ми вважаємо, що тільки чіткість, правова визначеність і розумні юридичні рамки дозволять забезпечити життя дитини й захистити її права та законні інтереси.

Незважаючи на полярні думки, безсумнівним залишається той факт, що відносини сурогатного материнства динамічно розвиваються й вимагають легального закріплення й регулювання.

**Висновки.** Сурогатне материнство як новітня репродуктивна технологія дає широкі засоби для реалізації права людини на продовження роду. При цьому необхідне чітке правове регулювання не тільки механізму, але й правового статусу його учасників. Установлено, що необхідними є такі правові вимоги до майбутніх батьків: фізична неможливість жінки самостійно зачати, виносити та народити дитину; сімейний статус; генетична спорідненість (хоча можливі певні національні винятки); належний стан здоров'я; позитивна соціальна поведінка; вік батьків; наявність добровільної згоди на застосування такої допоміжної репродуктивної технології.

**Список використаних джерел:**

1. Майданик Р. Репродуктивні права. Сурогатне материнство. К.: Алерта, 2013. 48 с.
2. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. І. Жилінкової. Х.: Ксилон, 2008. 855 с.
3. Surrogacy and egg donation under California law. URL: <http://www.surrogacylaw.net>.
4. Оніщенко О., Козіна П. Сурогатне материнство в Україні та за кордоном: порівняльно-правовий аспект. Юридичний вісник. Повітряне і космічне право. 2015. № 3. С. 102–108.

**КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО**

УДК 342.41

**БІЛОСКУРСЬКА О.В.,  
МАРОВДІ В.М.**

**ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТУ ТЛУМАЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЇ  
У НАУЦІ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА**

В статті розглядаються теоретичні аспекти тлумачення, окремі концепції тлумачення Конституції, аналізуються здобутки вітчизняних та зарубіжних науковців щодо цієї проблематики. Виокремлено наукові праці, що досліджують питання щодо поняття, меж, видів тлумачення, а також причини та принципи тлумачення. Виявлено окремі аспекти, що потребують подальшої наукової розробки.

**Ключові слова:** тлумачення, тлумачення Конституції, Конституція України, офіційне тлумачення, Конституційний Суд, інтерпретація Основного Закону, принципи тлумачення.

В статье рассматриваются теоретические аспекты толкования, отдельные концепции толкования Конституции, анализируются достижения отечественных и зарубежных ученых по данной проблематике. Выделены научные работы, исследующие вопрос относительно понятия, границ, видов толкования, а также причины и принципы толкования. Выявлены отдельные аспекты, требующие дальнейшей научной разработки.

**Ключевые слова:** толкование, толкование Конституции, Конституция Украины, официальное толкование, Конституционный Суд, интерпретация Основного Закона, принципы толкования.

The article deals with theoretical aspects of interpretation, separate conceptions of the interpretation of the Constitution, and analyzes the achievements of domestic and foreign scholars on this issue. There are isolated scientific works that study the issues of the concept, boundaries, types of interpretation, as well as the reasons and principles of interpretation. Some aspects that need further scientific development are revealed.

**Key words:** interpretation, interpretation of the Constitution, Constitution of Ukraine, official interpretation, Constitutional Court, interpretation of the Basic Law, principles of interpretation.

**Вступ.** На сучасному етапі розвитку вітчизняної науки конституційного права прослідковується тенденція до деталізації та вдосконалення фундаментальних напрямків дослідження. Так, науковці все частіше звертають увагу на розробку концепції реалізації Конституції України, її застосування як ефективного правового стимулятора суспільного прогресу, об'єктивного втілення положень Основного Закону в суспільних відносинах. Зазначимо, що ефективність виконання і застосування конституційних положень залежить від їх компетентного тлумачення органом конституційної юрисдикції. Як передбачено в частині третій статті восьмої Основного Закону, норми Конституції України є нормами прямої дії. Це положення набуває реального значення завдяки існуванню інституту тлумачення, оскільки в такому разі розкривається зміст конституційних норм, що дозволяє оптимально застосовувати норми Конституції України.

---

© БІЛОСКУРСЬКА О.В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри публічного права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

© МАРОВДІ В.М. – магістр права (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича)

Попри велику кількість наукових досліджень у сфері конституційного права, зокрема щодо тлумачення конституційних положень, означена проблематика сьогодні потребує змістовного дослідження. Така вимога полягає у тому, що в Україні, на відміну від зарубіжних країн, бракує досвіду конституційних звичаїв, традицій застосування конституційних норм, що зумовлене незначним проміжком часу існування органу конституційного контролю. Також дуже важливим є питання мінливості суспільних відносин, що породжує виникнення окремих прогалів і колізій. Ефективним способом подолання розриву між текстом Конституції та суспільними відносинами, що розвиваються, слугує інститут тлумачення, який є засобом пристосування конституційних положень до умов сьогодення.

Враховуючи складність внесення змін до Конституції України, інститут тлумачення найліпше слугує для вирішення нагальних потреб юриспруденції, адже закон повинен ефективно врегульовувати суспільні відносини, які перебувають у постійному розвитку. Не доцільною була б ситуація, коли за найменших змін у суспільстві доводилося б змінювати текст конституційного акту. Безперечно, очевидним є факт, що за таких обставин є ризик переходу від тлумачення до нормотворчості, тому необхідним є дослідження низки суперечливих питань, які виникають під час застосування Конституції з цього приводу.

На сьогодні існує значна кількість наукових публікацій у галузі конституційного права, що торкається проблемних питань теорії та практики у сфері реалізації конституційних положень та пристосування їх до змін у суспільстві та державі.

Серед вітчизняних дослідників можна назвати таких: В.Ф. Годованець, А.А. Єзеров, О.І. Кадикало, М.П. Молибога, О.І. Наливайко, О.М. Сеньків, І.Д. Сліденко, В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, В. Топчій, І.М. Шевчук та інші. Серед іноземних вчених – Г.А. Гаджисв, Б.С. Ебзєєв, Т.І. Ряховська, Т.М. Пряхіна, Я.В. Солостовська, М. Тропер, Т.Я., Хабрієва, Д.К. Ярославцева та інші.

**Постановка завдання.** Метою статті є здійснення правового аналізу праць вітчизняних та зарубіжних вчених-науковців щодо дослідження інституту тлумачення конституції у науці конституційного права та виявлення необхідних питань, що потребують подальшого вивчення.

**Результати дослідження.** Однією з фундаментальних праць є кандидатська дисертація І.Д. Сліденко «Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду». У даній роботі автор вивчає сам інститут тлумачення, а також інституції тлумачення як в зарубіжних країнах так і безпосередньо в Україні. Прикладом світового досвіду тлумачення науковцеві послугувала американська модель, зокрема США. Автор наголосив на перевагах такої системи. Далі він вказав на відмінність між американською і континентальною системою, а саме на те, що створюється спеціальний орган тлумачення. У роботі було проаналізовано досвід таких провідних країн, як Федеративної Республіки Німеччини, Австрії, Франції тощо. Також автором приділено увагу радянським та пострадянським моделям, вказано на головні недоліки під час здійснення рецепції інституту інтерпретації Основного Закону у відповідні правові системи. Детально розглянуто Українські реалії тлумачення Конституції [1].

Основні положення про тлумачення, його види, способи, межі та принципи висвітлені в роботі Ю.М. Тодики «Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом» [2, с. 51–59]. Варто відзначити, що тлумачення права розуміється не однозначно, адже ним можна вважати як процес мислення, який спрямований на з'ясування змісту норм права, що тлумачаться, так і результат даного процесу, який виражається у сукупності суджень, в яких відображено зміст відповідних норм, які тлумачаться [2, с. 51]. Особливу увагу дослідник приділив способам тлумачення і зробив висновок про те, що під час здійснення офіційного тлумачення Конституційний Суд України використовує різноманітні способи тлумачення конституційних норм і норм законодавства національної системи права [2, с. 52].

Також важливою є праця А.А. Єзерова «Тлумачення Конституції України: способи, межі, зміст» у якій автор зробив висновок, що офіційне тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України має зворотну силу. Її межі визначаються моментом набуття чинності відповідними положеннями Конституції та законів, оскільки під час дії правової норми, яка не змінювалася, її зміст залишається незмінним, а офіційним тлумаченням встановлюється той зміст, який вклав у неї законодавець. Тому норми права мають той зміст, який розкритий офіційним тлумаченням, та мають застосовуватися відповідно до даного змісту. З огляду на це визначається, що підзаконні акти правозастосування, які не відповідають офіційному тлумаченню відповідних положень Конституції або законів, підлягають скасуванню. Саме тому офіційне тлумачення важливе для подальшої нормотворчості відповідних суб'єктів та правозастосовної практики [3, с. 96].

Інші науковці, зокрема Л.Р. Наливайко та О.М. Сеньків у своїй роботі «Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України» розкрили проблемні аспекти тлумачення Конституції та законів України Конституційним Судом України. Наголосили, що тлумачення Конституції України є особливим видом правової діяльності Конституційного Суду України, спрямованим на охорону Основного Закону, забезпечення стабільності конституційного ладу, гарантування прав людини і громадянина, усіх форм реалізації права та попередження всіх видів правопорушень. Вчені також розглянули основні види тлумачення – казуальне та нормативне [4, с. 813–816].

Деякі вчені, зокрема, М.П. Молибога, вважають припустимим, коли суд конституційної юрисдикції може під час інтерпретаційної діяльності вийти за межі Основного Закону. У роботі «Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України» зазначено, що під час тлумачення Конституції застосовується дуалістичний підхід: Основний Закон може тлумачитися як нормативно-правовий позитивний акт, коли способи тлумачення не відрізняються від способів тлумачення законів та інших нормативно-правових актів (просте тлумачення), а також коли судді виходять за межі писаного тексту Конституції й застосовують норми та принципи, яких немає в писаному документі, але які відображають незмінні й фундаментальні цінності суспільства та його політичної системи, органічно пов'язані з цим текстом (розширене тлумачення). Ці принципи, які «виводяться» з тексту Конституції, накладають певні обмеження на здійснення державної влади. Тому вважається, що з урахуванням дуалістичного підходу способи тлумачення Конституції відрізнятимуться від способів тлумачення інших нормативно-правових актів [5, с. 29–36].

У одній зі своїх робіт «Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір» вчений розглядає причини, завдання і мету тлумачення, а також розкриває основні, на його думку, принципи тлумачення. Автор також зазначає, що тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом, іншими суб'єктами інтерпретаційної діяльності дедалі сильніше впливає на реалізацію законодавства, затвердження конституційної законності, забезпечення стабільності конституційного ладу, прав і свобод людини та громадянина. Таке тлумачення має офіційний характер, походить від компетентного державного органу, є ефективним засобом запобігання юридичним колізіям [6, с. 12–16].

На нашу думку, серед вчених-науковців, що приділили увагу дослідженню інституту тлумачення конституції, доцільно виокремити О.І. Кадикало з його працею «Тлумачення як функція конституційних судів». Він досліджував стан існування інституту тлумачення Конституції у країнах СНД, і навіть певну класифікацію систем, що існують у цих країнах.

Першу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, який здійснює тлумачення Конституції у формі спеціальної процедури. До цієї групи належать Азербайджан, Казахстан, Молдова, Узбекистан, Україна та Росія.

Другу групу складають країни, де існує спеціальний орган конституційного контролю, але тлумачення здійснюється парламентом – Вірменія, Білорусь, Грузія, Киргизстан, Таджикистан.

Третя група представлена лише однією країною – Туркменістаном, де збереглася система, що відома з радянських часів, за якої функцію конституційного судочинства здійснює Президент Республіки [7, с. 94].

Автором було проведено аналіз цих груп і зроблено узагальнені висновки щодо такого розмежування. Наголошується, що з огляду на означену класифікацію стають зрозумілі цілі та завдання країн стосовно інституту тлумачення Конституції. Якщо для першої групи це відпрацювання та вдосконалення існуючого механізму для потреб держави й суспільства, то друга група країн фактично перебуває на роздоріжжі.

Досить змістовними є публікації Г.Г. Гаджисєва, який розглядав конституційний акт з онтологічної та гносеологічної сторін, а також досліджував цілу низку проблемних питань, які виникають під час здійснення інтерпретації Конституції. Для цього відомий вчений-конституціоналіст виокремив в онтологічній структурі конституційного права три рівні: 1) природне право – така, що існує об'єктивно, система невідчужуваних прав людини, які належать кожному від народження; 2) позитивне конституційне право, реальність тексту Конституції; 3) традиції і правозастосовна практика, що склалася [8, с. 32].

Отже, автор зробив симбіоз онтологічної і гносеологічної природи тлумачення конституції, адже з одного боку у нас є Конституція як сутність, яка є елементом буття, що є онтологічною стороною у процесі тлумачення та пізнавальної діяльності, і як наслідок – інтерпретаційний акт, який породжується свідомістю суддів, а з іншого боку – гносеологічна сторона цього процесу.

Ще одним зарубіжним автором, яка працювала у цьому напрямі, є Т.І. Ряховська. У роботі «Тлумачення як спосіб забезпечення прямої дії Конституції РФ» вона, насамперед, розглянула історію тлумачення Основного Закону та приділила увагу аналізу питань діяльності Конституційного Суду РФ у сфері тлумачення конституційних норм. Автор доходить висновку, що метою тлумачення Конституції є роз'яснення волі законодавця, тобто з'ясування істинного змісту конституційних норм [9, с. 119–122].

Аналізуючи погляди вчених на досліджуване питання, зазначимо, що Б.С. Ебзєєв вважає, що тлумачення Конституції РФ полягає в подоланні Конституційним Судом невизначеності в розумінні її положень, в з'ясуванні її об'єктивного змісту та виявленні таких, що містяться в Конституції, позитивних правових принципів. Отже, тлумачення Конституції – один із способів її конкретизації, що передусє застосуванню норм Основного Закону [10, с. 146]. На думку Т.І. Ряховської, це визначення пояснює термін «тлумачення» в цілому, стосовно конституційного контролю, до офіційного нормативного та казуального тлумачення. Автор наголошує, що законодавчо ці поняття «розведені» [9, с. 120]. Отже, більш доречною та змістовною є ідея Т.Я. Хабрієвої, висловлена з цього приводу: «Тлумачення Конституції Конституційним Судом складається в подоланні, в рамках, встановлених законом, процедур і на основі використання всіх відомих науці прийомів і способів, невизначеності розуміння Основного Закону або співставлених з ним правових норм, в казуальній або нормативній об'єктивації справжнього їх змісту з метою забезпечення конституційної законності і підтримання належного конституційного правопорядку [11, с. 72–73].

Ще однією цікавою працею є робота Д.К. Ярославцевої «Метод прямого, буквального тлумачення Конституції у діяльності Верховного суду США». Буквальне тлумачення направлено на те, щоб обґрунтувати інтерпретування норми точно та відповідно до «букви закону», тобто в цілому підтримати максимальну стабільність правової норми, а тим самим вберегти правову безпеку від невинновданого широкого трактування з тієї причини, що інтерпретатор не повинен корегувати, змінювати сенс закону за будь-якого приводу [12, с. 116].

**Висновки.** Отже, на нашу думку, вчених-науковців, що займалися дослідженням даної проблематики, умовно можна поділити на дві основні групи. До першої групи належать ті, хто підтримує вихід за межі конституції під час здійснення тлумачення, до другої, відповідно, ті хто не підтримує такий вихід.

Серед представників першої групи можна виокремити М.П. Молибугу, Г.А. Гаджієва та інших. Представниками другої є А.А. Єзеров, Ю.М. Тодика, Д.К. Ярославцева та інші. Решта вчених займалися дослідженнями, які не були спеціально присвячені питанню меж тлумачення. До них зокрема належить І.Д. Слідєнко, який порівнював тлумачення в США і в Європі, розглянув національну систему тлумачення, Л.Р. Наливайко, О. М. Сеньків, що вивчали види тлумачення, Я. В. Солостовська, яка розглядала «дух» і «букву» закону в контексті тлумачення.

#### Список використаних джерел:

1. Слідєнко І.Д. Тлумачення Конституції України: питання теорії і практики в контексті світового досвіду: дис. канд. юрид. наук: 12.00.02; Нац. ун-т «Одеська національна юридична академія». Одеса, 2001. 201 с.
2. Тодика Ю.М. Способи тлумачення Конституції і законів України Конституційним Судом. Вісник академії правових наук України. 2001. № 2(25). С. 51–59.
3. Єзеров А.А. Тлумачення Конституції України: способи, межі зміст. Часопис Київського університету права. 2011. № 3. С. 95–99.
4. Наливайко Л.Р., Сеньків О. М. Теоретико-прикладні проблеми тлумачення Конституції України та законів України Конституційним Судом України. Молодий вчений. 2015. № 2(17). С. 813–816.
5. Молибуга М.П. Теоретичні постулати тлумачення Конституції і законів України. Вісник Академії управління МВС. 2010. № 3(15). С. 29–36.
6. Молибуга М. П. Тлумачення норм права: теоретичні засади та практичний вимір. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Донецький юридичний інститут Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Є. О. Дідоренка. 2010. № 3(42). С. 12–16.
7. Кадикало О.І. Тлумачення як функція конституційних судів. Часопис Київського університету права. 2009. № 2. С. 94–99.
8. Гаджієв Г.А. Офіційне тлумачення Конституції: поєднання онтологічного та епістемологічного підходів. Філософія права і загальна теорія права. 2012. № 2. С. 14–38.

9. Ряховская Т.И. Толкование как способ обеспечения прямого действия Конституции РФ. Вестник Томского государственного университета. Томск: ТГУ, 2008. № 313 (Август). С. 119–122.
10. Эбзеев Б. С. Человек, народ, государство в конституционном строе Российской Федерации. М.: Юрид. лит., 2005. 576 с.
11. Хабриева Т. Я. Толкование Конституции Российской Федерации: теория и практика. М.: Юрист, 1998. 245 с.
12. Ярославцева Д. К. Метод прямого, буквального толкования Конституции в деятельности Верховного Суда США. Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. 2013. № 3(1). С. 113–117.

УДК 331.798:340.1

КАХНОВА М.Г.

**РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ГРОМАДЯНИНА УКРАЇНИ НА ЗВЕРНЕННЯ  
ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ  
Ч. 5 СТ. 55 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено аналізу деяких особливостей реалізації права громадянина України на звернення до Європейського суду з прав людини. Проаналізовано та визначено порядок звернення до ЄСПЛ, основні правила оформлення заяви для звернення до суду. Зроблено висновок щодо виконання рішень ЄСПЛ в Україні.

**Ключові слова:** право на звернення до суду, подання заяви до Європейського суду з прав людини, принципи та положення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, неприйнятність заяви, виконання рішення ЄСПЛ.

Статья посвящена анализу некоторых особенностей реализации права гражданина Украины на обращение в Европейский суд по правам человека. Проанализирован и определен порядок обращения в ЕСПЧ, основные правила оформления заявления для обращения в суд. Сделан вывод о выполнении решений ЕСПЧ в Украине.

**Ключевые слова:** право на обращение в суд, подача заявления в Европейский суд по правам человека, принципы и положения Конвенции о защите прав человека и основных свобод, неприемлемость заявления, выполнение решения ЕСПЧ.

This article deals with the analysis of some features of realization of the right of a citizen of Ukraine to appeal to the European Court of Human Rights. The article contains the analysis and description of procedure applying to the ECHR, the basic rules for processing an application or recourse to a court. The article also contains a conclusion dealing with the implementation of the ECHR decisions in Ukraine.

**Key words:** human right appeal to the court, application to the European Court of Human Rights, principles and provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

**Вступ.** В умовах сьогодення спостерігається розширення механізмів юридичного захисту прав та свобод людини завдяки підключенню механізмів міжнародної юрисдикції до національних механізмів захисту [1, с. 10]. У контексті зазначеного надзвичайно важливим є дослідження основних питань, що стосуються реалізації громадянами України свого права, гарантованого ч. 5 Ст. 55 Конституції України, а саме «Кожен має право після використання всіх національних засо-

бів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна» [2, с. 22].

Нині одним з найефективніших міжнародних механізмів є Європейський суд з прав людини. Означену тему вивчають такі науковці, як М. Буроменський, Р. Куйбіда, М. Антонович, С. Бурма та деякі інші. Проте певні аспекти цієї проблеми недостатньо розкриті і потребують подальшого дослідження.

**Постановка завдання.** Метою статті є аналіз процедури реалізації права громадян України на звернення до ЄСПЛ.

**Результати дослідження.** Приєднавшись до Ради Європи в листопаді 1995 року, ратифікувавши Конвенцію про захист прав людини та основоположних свобод та протоколи до неї (далі – Конвенція), Україна фактично визнала юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). За даними Міністерства юстиції України, натеper наша держава посідає шосте місце за кількістю заяв до цієї міжнародної інстанції (після Росії, Польщі, Румунії, Франції та Туреччини), а переважна більшість справ стосується захисту права на справедливий судовий розгляд, вільні вибори тощо.

З перших днів ратифікації Конвенції від України надходила величезна кількість заяв, які надсилалися людьми з надією на швидке отримання справедливого рішення, однак результат для більшості заявників виявився несподіваним: значну кількість заяв було відхилено з технічних причин (неповнота інформації, відмова надати документи, відсутність відомостей про законодавство, яке було застосоване, тощо) або було визнано Комісією з прав людини, а пізніше Судом, неприйнятними [3]. Як зазначив колишній голова Верховного Суду України в 2016 році Ярослав Романюк, станом на 31 грудня 2014 року українці подали 57 тис. і три заяви, але лише 4734 ЄСПЛ взяв до розгляду, а решту було визнано неприйнятними.

На нашу думку, така статистика може свідчити про необізнаність громадян України щодо процедури звернення із заявою до ЄСПЛ та нерозуміння основних принципів реалізації цього права. Це призводить до того, що громадянами нашої країни переоцінюються можливості цього суду, складається враження, що зазначена судова установа може виправити постановлені українськими судами рішення чи звільнити засуджених [4, с. 6].

Насамперед, аналізуючи положення Конвенції, можна дійти висновку про те, що ЄСПЛ здійснює захист лише тих прав, що передбачені самою Конвенцією, у випадках, коли особа-заявник має намір оскаржити поведінку держави, органів чи посадових осіб, які порушили права або/та свободи фізичної/юридичної особи, або коли не забезпечено захисту прав чи свобод, які гарантуються Конвенцією [4, с. 6]. При цьому мають бути дотримані важливі умови, зазначені в ч. 1 Ст. 35 Конвенції, а саме «Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі національні засоби юридичного захисту, згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, і впродовж шести місяців від дати постановлення остаточного рішення на національному рівні» [5, с. 11]. Це положення ЄСПЛ роз'яснив таким чином: система захисту прав людини, передбачена Конвенцією, за своєю природою є субсидіарною, тобто допоміжною, а це означає, що захист прав людини мають забезпечити, насамперед, національні суди, які зобов'язані враховувати та спиратися на принципи та норми Конвенції. Європейський суд, своєю чергою, має сприяти національним судам, будучи для них важливою опорою в діяльності з тлумачення і застосування норм Конвенції [1, с. 35]. Варто також звернути увагу на те, що за загальним правилом про використання всіх можливих засобів національного захисту буде свідчити рішення суду останньої інстанції в конкретній справі, якщо при цьому захист гарантованих Конвенцією прав чи свобод особа так і не отримала, тобто громадянин України має право на подання індивідуального звернення до Європейського суду тільки після «проходження» суду першої інстанції, відтак суду другої інстанції та на завершення Верховного Суду. Шестимісячний строк, протягом якого особа має право звернутися до ЄСПЛ, починається від дати прийняття остаточного рішення Верховним національним судом. А якщо рішення у справі не може бути оскаржене в касаційному порядку – із дня ухвалення рішення апеляційним судом.

До того ж у Ст. 34 Конвенції вказано, що «суд може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї». Тобто Конвенція передбачає два типи звернень до ЄСПЛ: міждержавні та індивідуальні заяви (суб'єктами подання яких можуть бути громадяни, іноземці, особи без громадянства). При цьому індивідуальних заяв на практиці більшість [4, с. 23]. Водночас Комітет з прав людини може

приймати подання тільки від осіб, але і в першому, і в другому випадку це має бути жертва [6, с. 225].

Особа визнається жертвою, якщо вона вже зазнала негативних наслідків від порушення її права, прав близької їй людини або (в окремих випадках) стала жертвою внаслідок того, що гарантоване їй право порушувалося законом, який лише потенційно міг би бути застосований до особи, але ще не був застосований або про таке застосування особі не могло бути достеменно відомо [4, с. 24]. Як зазначає юрист ЄСПЛ Ольга Дмитренко, «скарги на «несправедливі закони» та «не правову ситуацію» без доведення того, як ця ситуація безпосередньо порушує права та свободи заявника, суд відхилить як неприйнятні. У багатьох випадках необґрунтованими є також заяви, що не мають документального підтвердження слів заявника» [7, с. 9].

Варто зазначити, що в більшості випадків особи подають заяву не особисто, а через свого представника (адвоката), подавши разом з іншими документами довіреність (заповнену, підписану заявником та особою, яка уповноважена представляти заявника). При цьому остання практика свідчить, що заявники та їхні представники не часто звертають увагу на рішення стосовно прийнятності та часткової прийнятності, які стосуються вимог Суду стосовно оформлення заяв. Наприклад, у справі «Мірошниченко і Грабовська проти України» (Заяви NN 32551/03 і 33687/03) від 13 грудня 2005 року Суд визнав заяву непринятною, вирішивши, що заявник не дотримався правила шести місяців [8]. В іншій справі «Фалькович проти України» (Заява N 64200/00) від 04 жовтня 2005 року Суд одноголосно вирішив взагалі викреслити зазначену справу з реєстру, посиляючись на «недостатню дбайливість адвоката заявника, а також відсутність серйозних ознак того, що заявник має намір підтримувати свою заяву належним чином, Суд дійшов висновку, що є недоцільним продовжувати розгляд заяви в контексті п. 1 (с) ст. 37 Конвенції» [9]. Саме тому, на нашу думку, під час підготовки заяви варто звертати увагу на підстави визнання заяви непринятною, що визначені в ч. 2 та ч. 3 Ст. 35 Конвенції, а саме анонімність заяви, ідентичність поданої заяви до тієї, що вже була розглянута Судом або була подана на розгляд іншому міжнародному органу (якщо така заява не містить нових фактів у справі), несумісність заяви з положеннями Конвенції або протоколів до неї, необґрунтованість заяви, зловживання правом на подання заяви або випадки, коли заявник не зазнав суттєвої шкоди [5, с. 11].

Для прийнятності ж заяви важливим є правильне її оформлення: дотримання письмової форми; зазначення відомостей про сторони справи, тобто заявника, його представника (у разі його наявності), державу-відповідача; зазначення фактів порушення та прав, які були порушені (з обов'язковим посиланням на відповідні статті Конвенції, яка спрямована на захист громадянських та політичних прав). Щодо останнього пункту часто трапляються ситуації, коли особи звертаються за захистом економічних, соціальних і культурних прав, і Суд розглядає подібні справи, якщо простежується зв'язок порушених прав з громадянськими або політичними [3].

Також не менш важливим є стисле, лаконічне викладення вимог заявника, зазначення інформації, що підтверджує вичерпність засобів національного захисту, що були використані заявником, наведення доказів, які підтверджують наведені заявником факти та наостанок підпис і дата підписання заяви заявником. Важливим є те, що подання заяви до ЄСПЛ є максимально доступним, оскільки у поданні відповідної заяви не вимагається сплата жодних судових зборів та мит.

У випадку, якщо заява відповідає умовам прийнятності, розпочинається розгляд справи по суті. Про факт відкриття справи повідомляється держава-відповідач. При цьому Ст. 39 Конвенції передбачає можливість досягнення дружнього врегулювання конфлікту між сторонами, внаслідок чого Суд відповідно до ч. 3 та ч. 4 цієї статті вилучає справу із реєстру і доручає Комітету Міністрів здійснити нагляд за виконанням судового рішення (ця процедура є конфіденційною) [5, с. 12]. На наш погляд, поширення практики досягнення дружнього врегулювання для України допомогло б суттєво зменшити кількість рішень, прийнятих проти України, зменшити розголос щодо виявлених порушень державою прав та свобод, а головне зміцнити довіру суспільства щодо дотримання Україною основних принципів та положень Конвенції [10, с. 15].

Розглянувши справу по суті, ЄСПЛ може вказати у своєму рішенні на:

– відсутність порушень з боку держави-відповідача Конвенції та протоколів до неї. Наприклад, у рішенні «Цезар та інші проти України» (Заяви 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 та 7289/15) Суд вказав на відсутність порушень та відповідальності з боку України за відсутності доступу до суду на непідконтрольних владі територіях Донецької та Луганської областей. Відповідне рішення Суд ухвалив, розглядаючи скарги жителів Донецька. Свою

позицію Суд обґрунтував, зокрема тим, що «Не було жодних доказів того, що особисті обставини заявників перешкоджали їм їхати в район, де зараз знаходяться суди, для подачі позову, і дії уряду не порушили саму суть права на доступ до суду» [11];

– наявність порушень державою-відповідачем положень Конвенції та (або) протоколів до неї як у повному обсязі, так і частково. Наприклад, у справі «Гонгадзе проти України» (Заява № 34056/02), рішення від 8 листопада 2005 року, п.п. 164-165 суд вказав на порушення Україною Ст. Конвенції і призначив виплату компенсації за моральну шкоду.

Аналізуючи положення ч. 1 Ст. 43 Конвенції, можна зробити висновок про можливість особи оскаржити рішення ЄСПЛ «упродовж трьох місяців від дати ухвалення рішення палатою будь-якої сторони у справі може, у виняткових випадках, звернутися з клопотанням про передання справи на розгляд Великої палати» [5, с. 12], проте предметом розгляду не можуть бути рішення щодо неприйнятності заяви, оскільки вони є остаточними і не підлягають оскарженню. У випадку, якщо заявник не подає клопотання протягом 3 місяців від дати постановлення рішення або ж колегія Великої палати відхиляє оскарження згідно зі статтею 43, подібне рішення стає остаточним та підлягає опублікуванню (ч. 2 та ч. 3 Ст. 44 Конвенції).

З дати набуття рішенням статусу остаточного таке рішення підлягає обов'язковому виконанню. Нагляд за виконанням остаточного рішення Суду відповідно до ч. 2 Ст. 46 Конвенції здійснює Кабінет Міністрів. Основні питання щодо порядку виконання рішень ЄСПЛ врегульовані Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» та Законом України «Про виконавче провадження». Зокрема, проаналізувавши положення глави 3 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», на нашу думку, за безпосереднього виконання рішень ЄСПЛ доцільно виділити такі важливі етапи:

– звернення рішення до виконання в частині виплати відшкодування (цей етап передбачає роз'яснення органом, відповідальним за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та координацію виконання його рішень, Стягувачу його права подати до державної виконавчої служби заяву про виплату відшкодування; отримання оригінального тексту рішення ЄСПЛ державною виконавчою службою; відкриття виконавчого провадження останньою протягом 10 днів з дня отримання документів);

– виплата відшкодування протягом трьох місяців з моменту набуття рішенням статусу остаточного або у строк, передбачений у рішенні (цей етап передбачає отримання центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері казначейського обслуговування бюджетних коштів,

– постанови про відкриття виконавчого провадження та необхідних документів; списання останнім протягом 10 днів від дня надходження зазначених вище документів коштів на вказаний Стягувачем банківський рахунок;

– закінчення виконавчого провадження.

Як бачимо, в законодавстві України передбачені особливі механізми щодо виконання рішень ЄСПЛ. Така особливість обґрунтовується тим, що особа не має будь-яким способом стимулювати виконання рішень ЄСПЛ, це є обов'язком держави-відповідача [14]. Щоправда, на етапі надсилання стислого рішення Стягувачу з'являється проблема з'ясування його місцезнаходження. Як зазначає Н. Коломієць, «з'ясування місцезнаходження має бути покладено на орган представництва» із визначенням у законі конкретного порядку дій останнього [15].

Крім цього, для повної реалізації права громадян на звернення до ЄСПЛ є можливість виконання передбачених законом України «Про виконання рішень та застосування практики ЄСПЛ» додаткових заходів індивідуального та загального характеру. Якщо додаткові заходи індивідуального характеру спрямовані на забезпечення відновлення порушених прав Стягувача, то метою застосування заходів загального характеру є, як правило, забезпечення усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі виявленого судом порушення. Додаткові заходи індивідуального характеру Держава обирає на свій розсуд.

Проблемність виконання рішень у частині виплати відшкодування полягає також у тому, що закон про виконання рішень ЄСПЛ не передбачає зобов'язань щодо визначення сум у держбюджеті, потрібних для щорічної реалізації ухвал цього суду [16].

На жаль, незважаючи на наявність нормативно-правових актів, які врегульовують питання виконання рішень ЄСПЛ, рішення або взагалі не виконуються, або виконуються занадто повільно. Так, у справі від 15 жовтня 2009 р. Європейський суд із прав людини виніс «пілотне» рішення в справі «Юрій Іванович Іванов проти України», яким зобов'язав Україну невідкладно

запровадити на національному рівні ефективний засіб юридичного захисту або комплекс таких засобів, які б унеможливлювали порушення прав [17, с. 523].

**Висновки.** Отже, дослідження особливостей процедури реалізації права громадян України на звернення із заявами до ЄСПЛ є надзвичайно актуальним та важливим в умовах євроінтеграції України до Європейського співтовариства. Розуміння основних етапів реалізації цього права, аналіз найбільш ключових вимог, які висуваються до оформлення звернення допоможуть належним чином реалізувати право, гарантоване ч. 5 ст. 55 Конституції України. Подальші дослідження, на нашу думку, мають бути спрямовані на аналіз права звернення громадян України до інших міжнародних інституцій.

**Список використаних джерел:**

1. Міжнародні засоби захисту прав та свобод людини і громадянина / Бисага Ю.М., Палінчак М.М., Белов Д.М., Данканич М.М. Ужгород, 2003. 57 с.
2. Конституція України: станом на 5 жовтня 2017 року. Х.: Право, 2017. 76 с.
3. Буроменський М.В. Звернення до Європейського суду з прав людини: практика Суду і особливості українського законодавства. URL: <http://khpg.org/index.php?do=print&id=1080677442>.
4. Звернення до Європейського Суду з прав людини. Автори-упорядники Р.О. Куйбіда, Т.В. Руда, літературно-тематичне редагування Н.І. Петрова, заступник керівника Проекту USAID «Справедливе правосуддя». К., 2016. 76 с.
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: збірник законодавчих актів станом на 20 березня 2017 року. Х.: Право, 2017. 94с.
6. Антонович М.М. Україна в міжнародній системі захисту прав людини. К., 2000.100 с.
7. Як ефективно звернутись до Європейського суду з прав людини: сім обов'язкових запитань щодо прийнятності. URL: <http://jurist-blog.com.ua/yak-efektivno-zvernutis-do-yevropejs.html>.
8. Європейський Суд з прав людини Друга секція. Рішення Справа «Мірошниченко і Грабовська проти України» (Заяви NN 32551/03 і 33687/03). URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974\\_077](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/974_077).
9. Європейський Суд з прав людини Друга секція (викреслення з реєстру справ) Справа «Фалькович проти України» (Заява N 64200/00). URL: [http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974\\_092](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_092).
10. Бурма С.К. Міжнародно-правова характеристика інституту дружнього врегулювання в Європейському Суді з прав людини. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/2337>.
11. Case of Tsezar and others v Ukraine (Applications nos. 73590/14, 73593/14, 73820/14, 4635/15, 5200/15, 5206/15 and 7289/15). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{"fulltext":\["Tsezar and others v. Ukraine"\],"documentcollectionid2":\["GRANDCHAMBER","CHAMBER"\],"itemid":\["001-180845"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{).
12. Європейський Суд з прав людини. Друга секція. Рішення. Справа «Гонгадзе проти України» (Заява N 34056/02). URL: [http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980\\_420](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/980_420).
13. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
14. Бортновська З. Виконання рішень Європейського суду з прав людини. Юридична газета. 2004. № 11(23). URL: <http://www.yurgazeta.com/oarticle/812>.
15. Коломієць Н. Деякі проблемні аспекти виконання рішень Європейського суду з прав людини, винесених проти України. Юридичний журнал. 2009. № 7. URL: <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3252>.
16. Чугуєвська М. Виконання Україною рішень Європейського суду з прав людини: проблемні аспекти Віче. 2013. № 2. URL: <http://www.viche.info/journal/3895>.

УДК 342.5

ПАНЧИШИН Р.І.

# СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ ОГЛЯД КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Статтю присвячено проблемам появи та розвитку об'єднаної територіальної громади в Україні. Проведено ретроспективний огляд конституційного законодавства у сфері регулювання місцевого самоврядування. Виявлено історико-правові тенденції розвитку місцевого самоврядування та об'єднаної територіальної громади й визначено перспективи подальшого їх становлення.

**Ключові слова:** *місцеве самоврядування, об'єднана громада, конституційне законодавство, історико-правові умови.*

Статья посвящена проблемам появления и развития объединенной территориальной общины в Украине. Проведен ретроспективный обзор конституционного законодательства в сфере регулирования местного самоуправления. Выявлены историко-правовые тенденции развития местного самоуправления и объединенной территориальной общины и определены перспективы дальнейшего их становления.

**Ключевые слова:** *местное самоуправление, объединенная община, конституционное законодательство, историко-правовые условия.*

The article is devoted to the problems of the emergence and development of a united territorial community in Ukraine. A retrospective review of constitutional legislation in the field of regulation of local self-government has been carried out. The historical and legal tendencies of development of local self-government and the united territorial community are revealed and the prospects for their further formation are determined.

**Key words:** *local self-government, united community, constitutional law, historical and legal conditions.*

**Вступ.** Поява місцевого самоврядування як способу самоорганізації мешканців певної території з метою вирішення питань місцевого значення пов'язана з давніми формами суспільної комунікації. При цьому в організованій формі місцеве самоврядування, первинним суб'єктом якого стала територіальна громада та об'єднана територіальна громада, з'являється разом із зародженням перших державних утворень. У своєму подальшому розвитку місцеве самоврядування пройшло декілька історичних періодів, кожен з яких характеризувався певними особливостями, обумовленими історико-правовими умовами та тенденціями відповідного періоду. На сучасному етапі розвиток місцевого самоврядування продовжується передусім у напрямі зміцнення й підвищення спроможності територіальної громади шляхом її об'єднання та розширення повноважень. Тому дослідження в історичній ретроспективі конституційного законодавства у сфері регулювання місцевого самоврядування відкриває можливість для визначення перспектив подальшого здійснення конституційної реформи в даному напрямі.

**Постановка завдання.** Метою статті є проведення ретроспективного огляду конституційного законодавства у сфері регулювання місцевого самоврядування та виявлення на його основі історико-правових тенденцій розвитку місцевого самоврядування та об'єднаної територіальної громади й визначення перспектив подальшого їх становлення.

**Результати дослідження.** Місцеве самоврядування, як право територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, сьогодні гарантується на міжнародному рівні [1]. Так, у 1985 році держави-члени Ради Європи підписали Європейську хартію місцевого само-